

Van klooster tot kazerne

deel 1: Het voormalige franciscanessenklooster tussen Penitentenstraat en Dender

Jan COPPENS

Behalve met de aanwijzing van de naam 'Penitentenstraat' is niemand zich vandaag nog bewust van het bestaan van een penitentenklooster in Geraardsbergen. Toch heeft er drie eeuwen lang een franciscanessenklooster gestaan tussen de Laverdij, de Penitentenstraat en de Dender. De grauwezusters arriveren al begin 1500, daarna volgen de clarissen-urbanisten en tenslotte de penitenten. Dit kloosterpand heeft trouwens niets te maken met het Arme Klarenklooster aan de overkant van de Penitentenstraat.

De familie van de franciscanen

Zowel de grauwezusters, urbanisten als penitenten behoren tot de familie van de franciscanen. De stichter, Franciscus van Assisi (1181-1226) is de zoon van een rijke lakenhandelaar. Hij leidt aanvankelijk een vrij losbandig leven, maar komt tot inkeer als hij tijdens een veldtocht tegen Perugia ernstig ziek wordt. Onterd door zijn vader, leeft hij twee jaar als kluizenaar in Gubbio. Vervolgens trekt hij predikend rond en verzamelt een groep volgelingen rond zich. Hieruit groeit de franciscanenorde met als hoofddoelstelling: armoede en boetedoening.

De familie van de franciscanen wordt ingedeeld in drie groepen orden. De eerste orde omvat alleen mannen: de paters franciscanen, de kapucijnen, de observanten en de conventuelen. Tot de tweede orde behoren de vrouwelijke religieuzen: de clarissen, de clarissen-urbanisten, de clarissen-coletienen, de clarissen-capucinessen en de conceptionisten. Tenslotte is er nog een derde orde opgericht in de dertiende eeuw voor leken, maar deze derde ordelingen of tertiariissen krijgen in de daarop volgende eeuwen een meer kloosterlijk karakter. Hierbij behoort een

Niets laat nog vermoeden dat hier tussen de Dender en de Penitentenstraat gedurende meer dan drie eeuwen een franciscanessenklooster heeft gestaan. (Foto J. De Ro)

gevarieerde groep van mannen en vrouwen: broeders en zusters van boetvaardigheid. Het zijn de penitenten, recollectinen of grijze zusters, de grauwezusters of cellezusters en nog diverse kloostergemeenschappen franciscanessen, waarvan er tot voor kort kloosters waren in Idegem, Ophasselt en Schendelbeke. Elk van deze orde tracht de idealen van Franciscus van Assisi na te streven.

1 De grauwezusters ca. 1500-1630

Stichtingsgeschiedenis

De eerste zusters van de familie van de franciscanen in Geraardsbergen zijn franciscanessen van de derde orde of ook tertiariissen van Sint-Franciscus genoemd: de grauwezusters⁽¹⁾. Het is een actieve communauteit die niet onderhevig is aan de *clausuur*, dat wil

⁽¹⁾ Over de grauwezusters is een uitgebreid werk verschenen van M. CARNIER, *De communauteiten van tertiariissen van Sint-Franciscus, Monasticon, 1. De grauwezusters*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002. We zullen in deze bijdrage meermaals verwijzen naar dit werk.

zeggen dat de zusters het klooster mogen verlaten. Ze halen hun inkomsten uit een actief leven, hoofdzakelijk uit caritatief werk.

De grauwezusters zijn genoemd naar de grijze kleur van hun kledij en de benaming duidt op vanaf het tweede kwart van de 15de eeuw. Eerst in Doornik (1438), daarna in Ieper (1440) en andere Vlaamse steden. De grauwezusterkloosters worden ook op andere manieren benoemd, maar de benaming *grauwe zusters*, *grauwezusters*, *soeurs grises* en *sorores griseae* is zeer algemeen. Het is echter niet omdat ze grauwezusters genoemd worden dat hun habijt steeds grijs is. In de praktijk varieert de kleur van klooster tot klooster en van periode tot periode en kan het alle gradaties tussen wit en zwart hebben.

De Brabantse kloosters van grauwezusters zijn doorgaans ouder dan in Vlaanderen en Henegouwen: Diest (vóór 1376), Tienen (1395), Leuven (1400), Mechelen (vóór 1431). Volgens Marc Carnier kennen de grauwezusters in Vlaanderen een sterke verspreiding in de 15de eeuw. Dit is volgens hem te verklaren door de eigen dynamiek. Het is dan niet moeilijk om enkele zusters naar een andere plaats te sturen en daar een nieuw klooster op te richten. De materiële vereisten zijn vrij laag. Er moet geen slot georganiseerd worden en de nonnen kunnen zelf in belangrijke mate voor hun levensonderhoud instaan. Ze hebben enkel een dak boven het hoofd nodig. De armoede en de zorg voor hun onderhoud maken dat de grauwezusters zeer flexibel kunnen zijn en dus vrij eenvoudig nieuwe communiteiten kunnen oprichten. Tenslotte rekruteren de grauwezusters wellicht uit de stedelijke middenklasse wat voor een groot potentieel zorgt, omdat dit een groep is die tot dan in het klassieke vrouwelijke kloosterleven amper is aangeboord.

Prent van een grauwezuster uit Ph. J. Mailart, Collection de costumes de tous les ordres monastiques uit 1811. (Met dank aan KADOC)

Tussen de kloosters is er een vrij grote mobiliteit. Het is zeker geen uitzondering dat zusters in het kader van een nieuwe stichting of om een wat zielogende communauteit nieuw leven in te blazen, van klooster veranderen. In 1470 vestigen de grauwezusters zich in Lessen op de plaats van het vroegere begijnhof. Ze krijgen de beschikking over de vroegere bezittingen van het begijnhof die de magistraat op vraag van de hertogin van Bourgondië hen toestaat. In 1474 bevestigt paus Sixtus IV dat het klooster tot de congregatie van de cellezusters behoort. Vanuit Lessen worden vervolgens de kloosters van Namen (vóór 1487), Bavay, Nevele (1502), Edingen (1504) en wellicht ook Geraardsbergen gesticht. Het kleine klooster in Geraardsbergen wordt op het einde van de vijftiende of in het begin van de zestiende eeuw gesticht. De vroegste aanwezigheid van de grauwezusters in Geraardsber-

gen is te vinden in de rekeningen van de stedelijke ontvangsten en uitgaven van 1508-1509: "*vand(er) Zwarte Zuste(re)n vander derder ordene(n) van ste franshoys binnen der stede ... jnde scollstrate daer de selven suste(re)n nu wonen*"⁽²⁾. Hieruit blijkt dat zij tot de derde orde van Sint-Franciscus behoren en dat hun klooster zich in de Schoolstraat (de huidige Penitentenstraat) bevindt, maar dat ze voordien elders in de stad verbleven. Nog in verband met dit klooster citeert M. Van Kerckhoven een document van 7 september 1534 en dat zich in het archief van de paters jozefieten bevond⁽³⁾. In dat document spreekt men over "*het klooster van de swerten susteren van Sinte Franscys in Gheronsberghe met sangers ende ministers, en de heren van de broederschap met kerckelijke habijten*".

Voor de meeste kloosters, ook Geraardsbergen, hebben we geen weet van belangrijke stichters of begunstigers.

Ziekenzorg aan huis

De Geraardsbergse grauwezusters zijn vooral actief in de ziekenzorg. Ze staan 's nachts op om het koorgebed van Onze-Lieve-Vrouw gezamenlijk te bidden, overdag wonen ze de mis bij, lezen hun gebeden en werken samen.

Als ze het klooster uitgaan om zieken te bezoeken en te verzorgen moeten ze steeds met twee zijn. Om alle gemeenzaamheid met de bevolking te vermijden mogen ze slechts drie dagen waken in hetzelfde huis.

Het bronnenmateriaal dat over de grauwezusters is bewaard, is beperkt. Het archief van een grauwezusterklooster is doorgaans klein. De stukken van voor de reformatie zijn meestal onbestaande. Van het klooster in Geraardsbergen is er trouwens

⁽²⁾ RAG (Rijksarchief Gent), OGA (Oud Gemeentelijk Archief) Ger, nr. 939, 7.

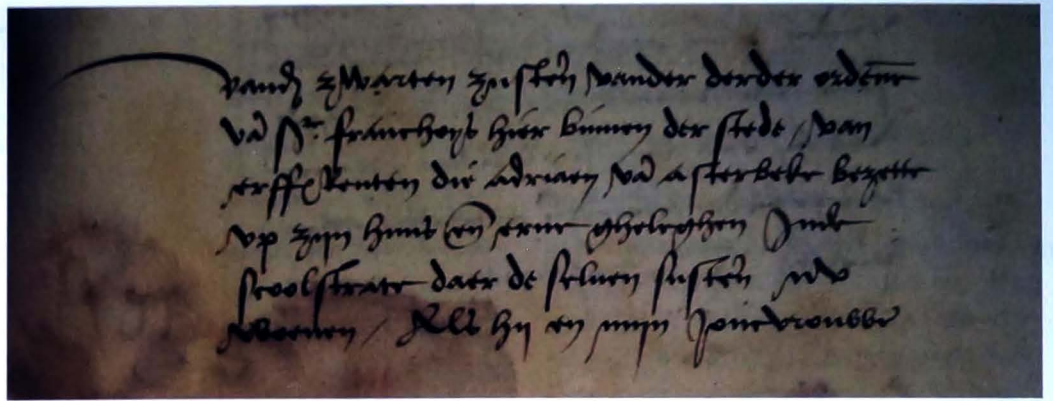
⁽³⁾ Volgens M. Van Kerckhoven was dat document te vinden bij de "*Vreemde documenten*" (nr. 31) in het archief van de paters jozefieten te Melle (zie M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters, Clarissen-Urbanisten, Penitenten-Recollectinen te Geraardsbergen 1500-1796*, Geraardsbergen, 1981). Volgens pater Paul Jansens zijn alle documenten met betrekking tot Geraardsbergen teruggekeerd naar het jozefietenklooster in Geraardsbergen. Deze "*vreemden documenten*" zijn echter nog niet teruggevonden.

geen archief teruggevonden. Beeldenstorm en reformatie hebben ervoor gezorgd dat in een aantal steden de archieven verloren zijn gegaan. De zusters worden wel in andere archieven vermeld: de stadsrekeningen van Geraardsbergen, de rente- en cijnsboeken van de Sint-Adriaansabdij, het archief van de karmelieten en van het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal.

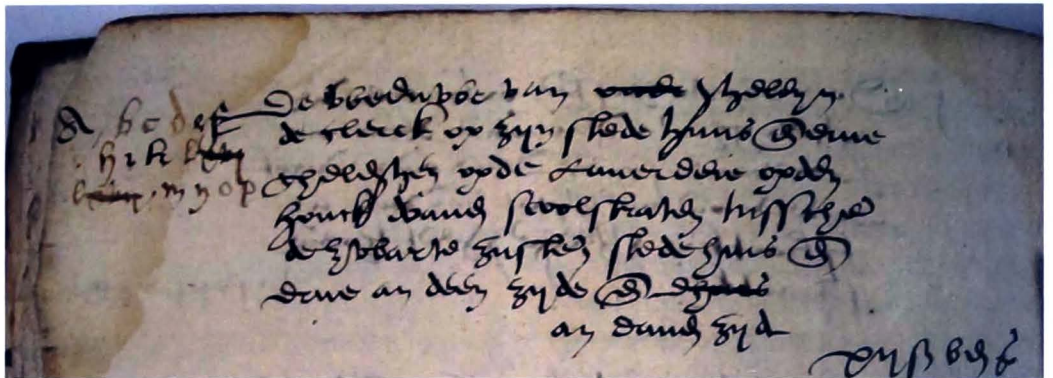
De grauwezusters in Geraardsbergen behoren tot de congregatie van de *cellezusters*. Ze zijn dus genoemd naar de *celle* of het kleine klooster waarin ze verblijven. De *cellezusters* hebben geen renten, ze bedelen en bedienen de zieken in de stad. Het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal is op dat ogenblik alleen bestemd voor armen en pelgrims en niet voor de gewone burger, die thuis verzorgd wordt.

Uit de Geraardsbergse stadsrekeningen van 1547-1548 en van 1551-1552 blijkt dat de grauwezusters arm leven en steeds bereid zijn om de gewone burgers bij te staan: "Ghepresenteert de Grauwzusterkens hier binnen up huerlieden wijdinghe", de verjaardag van hun kerkwijding, "ende kermesse, overmits dat een scamel godshuys is zeer bij dienste ghereet van den ghemeenen insetenen deser poort, twee stadscannen wijns ter 13 scellinghen den stoop ordinaire". Het klooster van de grauwezusters wordt "tgrauw susterhuys" of kortweg "susterhuys" genoemd ⁽⁴⁾.

Over de intrede en de kloostergeloften is nauwelijks iets bekend. Een heraalde verkoopakte in verband met een professie: "5 mei 1604. Voor burgemeester van Ghoy (Adrien Flameng) en schepenen (Jean Culon, Stievene et Laurent De Longeval en Jacques Coppin) verschijnt Antoine Huttin (carpentier de stil), schrijnwerker en verklaart dat hij een huis met stallingen verkoopt aan Gilles De Grimengie, censor te Ghoy (ontvanger?), om deze toe te laten zijn dochter Peronne de Grimengien een

Detail uit de stadsrekeningen van 1508-1509: "Vande zwarten zusten vander derder ordenen van S(ter) Franchoys hier binnen der stede, van erfferenten die Adriaen van Asterbeke bezette up zijn huus ende erven gheleghen jnde schoolstraete daer de seluen zustes nu wonen". (RAG, OGA Ger, nr. 939, 7)

Detail uit het rente- en cijnsboek van de Sint-Adriaansabdij (1557): "De weduwe van Ghelilyn de Clerck op zijn stede huus ende erve gheleghen opde lauerddie opden houck vande schoolstraten tussche de zwarte zustes stede huus ende erve an deen zijde ende an dander zijde". (RAG, Archief van de Sint-Adriaansabdij, nr. 209, p. 20 v)

uitzet mee te geven bij haar professie "en l'honneur de Dieu et la salvation de son âme sermente le veu de religion" die zij ter ere Gods en de zaligheid van haar ziel in het klooster van de grauwezusters van Sint-Franciscus te Geraardsbergen heeft afgelegd.⁽⁵⁾

In 1556 wordt vanuit Geraardsbergen een klooster in Halle gesticht. Drie zusters gaan er het oude Sint-Elooishospitaal bedienen. Korte tijd later openen ze ook een school ⁽⁶⁾. Uit het rente- en cijnsboek van de Sint-Adriaansabdij van 1557 kunnen we eveneens het klooster situeren: "upde lauerdie opden houck vande schoolstraten tusschen de zwarte zusters stede huus en erue an deen zijde en an dander zijde" ⁽⁷⁾.

Sint-Jansgodshuis

Behalve ziekenzorg aan huis, verlenen de zusters ook onderdak aan arme passanten in het Sint-Jansgasthuis. Aanvankelijk worden gasthuizen gebouwd door de Kerk, bijvoorbeeld bij kloosters. Zij doen dit vooral voor het zielenheil van de patiënt, niet zozeer om deze te genezen, daarvoor is de medische kennis nog te beperkt. Met de opkomst van de burgerij in de late middeleeuwen worden gasthuizen ook door leken gesticht. Een middeleeuws gasthuis bestaat vaak uit een lange zaal die uitkomt op de kapel. Soms staat er in deze zaal ook een preekstoel. De bedden staan langs de kanten en kunnen door middel van

⁽⁴⁾ G. DE VOS, *Inventaris der handvesten van "Onser Lieven Vrouwen Gasthuys", "Senter Margrieten Begynhof, en "s' Keyzershof of Meisjesweezenhuis" van Geeraerdsbergen*, Geraardsbergen, 1880, p. 384.

⁽⁵⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters, Clarissen-Urbanisten, Penitenten-Recollectinen te Geraardsbergen 1500-1796*, Geraardsbergen, 1981, p. 11.

⁽⁶⁾ M. CARNIER, *De Communauteiten van Tertiariissen...*, p. 265.

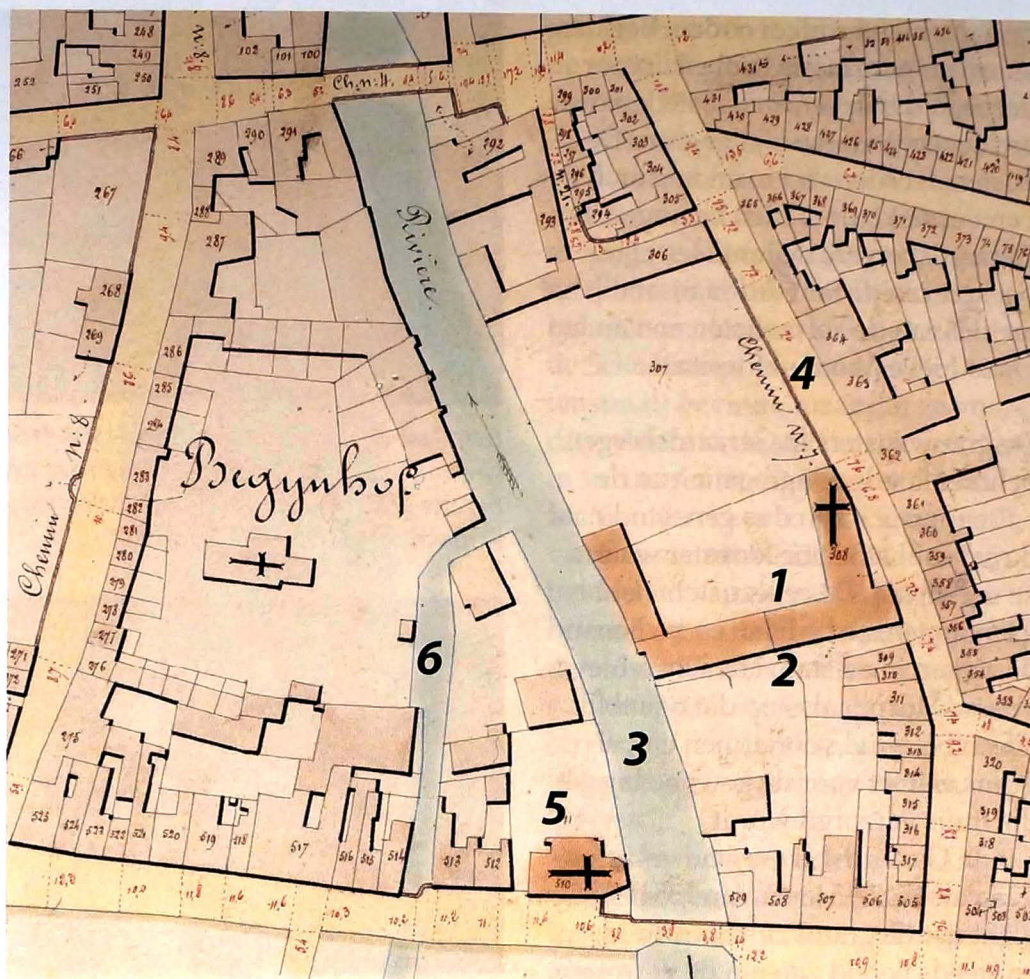
⁽⁷⁾ RAG, *Inventaris van de Sint-Adriaansabdij*, nr. 209, p. 20 v.

gordijnen afgeschermd worden. De matrassen zijn gemaakt van veren of stro. Patiënten worden bij opname eerst gewassen.

Soms treffen we ook de benaming *godshuis* aan. Een godshuis is een gasthuis dat door de stichter is opgericht ter ere van God. Vaak worden beide woorden als synoniemen gebruikt. Maar de term *gasthuis* verwijst naar de functie waarvoor het werd opgericht, met name het bieden van kost en inwoning aan armen en bejaarden, *godshuis* naar de intentie waarmee de stichter het gasthuis heeft opgericht.

Het Geraardsbergse Sint-Janshuis is een gods- of gasthuis voor daklozen, zieken, armen en bejaarden dat door de stad wordt beheerd. Het is gelegen tussen de Kleine en de Grote Dender op de hoek van de Grotestraat en de Dender. Dit gasthuis is mogelijk ouder dan het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal, het ligt namelijk net buiten de stadspoort over de Dender in de benedenstad. Zowel het Sint-Jansgodshuis als het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal liggen oorspronkelijk buiten de stadsmuren zodat zieken en pelgrims ook na het sluiten van de stadspoorten onderdak en verzorging kunnen krijgen.

Sanderus heeft het in zijn *Flandria Illustrata* over *Xenodochium* 'plaats voor vreemdelingen'. Het Sint-Janshuis wordt het eerst vermeld in de oudst bewaarde stadsrekeningen van 1392-1393: "*de proviseurs van mij(ne) hee(re) Sente jans huuse*"⁽⁸⁾. Uit een oorkonde van 1437 blijkt dat het molenhuis en de daaraan verbonden boomgaard van het *Godshuize Sint-Jan* wordt toegewezen aan de hiëronymieten, ook wel 'broeders van het Gemene Leven' genoemd. De broeders stichten in dit Fraterhuis een Latijnse school. Het beheer blijft alleszins in handen van de provisors

Met uitzondering van de Van Deventerkaart is er geen beeldmateriaal uit de 16de eeuw van het klooster. Om een beter inzicht te krijgen op de situering gebruiken we een detail uit de *Atlas van de Buurtwegen* (1847). Hierop zien we nog de gebouwen van het klooster met de kerk (1) tussen de Laverdij (2), de Dender (3) en de Schoolstraat, de huidige Penitentenstraat (4). Het Sint-Janshuis (5) bevindt zich aan de overkant, tussen de Dender en de Kleine Dender (6) op de hoek van de Grotestraat en de Dender. De strook tussen de beide Denderarmen werd vroeger "Tussenbrugge" genoemd.

(⁹) die jaarlijks aan de magistraat rekenschap moeten geven⁽¹⁰⁾. Ook na de verhuis van de broeders blijft het Sint-Janshuis onderdak bieden aan armen en zieken. Eveneens wordt er enig onderwijs gegeven. Dat blijkt uit het feit dat de magistraat in 1608-1609 werklieden betaalt die het Sint-Janshuis tot school omvormen⁽¹¹⁾. Wat de rol van de grauwezusters hierin is, is niet duidelijk.

Hulp aan hospitaalzusters en karmelieten

In geval van nood steken de grauw-

zusters ook de zusters Augustinessen van het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal een handje toe. Zo staat in de registers van 1558-1559: "*Ter kerckwijdinghe van de grauwe zusters ghesonden twee stoopen rijnschen wijn*"; "*† Sinte Barbele Daghe gesonden zustren Barbele die de religieusen bij stont in de peste*"⁽¹²⁾. In de rekeningen van het jaar daarop wordt zuster Barbele opnieuw geprezen voor haar steun: "*Twee stoopen ghegheven de grauwe zusters op Ste Franchoisdach en twee stoopen aen zuster Barbele die ons bystandich es gheweest in de peste*"⁽¹³⁾. Dat het hospitaal hulp kan gebruiken blijkt uit het feit dat er

(⁸) M. FRANCO, *Toponymie van Geraardsbergen tot 1600*, Gent, 1979, p. 109.

(⁹) Een *provisor* is een geestelijk verzorger die met de tijdelijke zaken van een klooster is belast.

(¹⁰) G. VAN BOCKSTAELE, A.-M. VANDEN HERREWEGEN, L. DE COCK, *Van scholaster tot principaal*, Geraardsbergen 1990, p. 11-32.

(¹¹) M. CARNIER, *De Communauten van Tertiariissen...*, p. 257-258.

(¹²) G. DE VOS, *Inventaris der handvesten van "Onser Liever Vrouwen Gasthuys"...*, p. 378.

(¹³) *Ibidem*, p. 380.

oorspronkelijk maar zes nonnen en twee broeders mogen aanwezig zijn⁽¹⁴⁾. Ook uit een document van latere datum (1580) blijkt dat de priorin van het hospitaal, Adriana van der Stricht, de grauwezusters dankbaar is voor hun hulp: *"Ende alsoe de moeder van de susterhuijs met eenighe haer zusters gheassisteert hebben de religieusen ghebleven in de smette, binst den tijd dat de peste regneerde, so es betaelt deselve moeder 96 ponden, en aen zuster Calleken voor een gratuyteit zes ponden"*⁽¹⁵⁾. Met "susterhuijs" bedoelt men het klooster van de grauwezusters. Niet te verwarren met wat men later het "zusterhuis" in Geraardsbergen noemt, namelijk het Maria-Jozefinstituut op de hoek van Boelare- en de Abdijstraat dat pas in de 19de eeuw wordt gesticht.

Verder blijkt uit de stadrekeningen dat 1557 en 1558 slecht verlopen in Geraardsbergen: het graan is duur en schaars, en bovendien breekt de pest uit: *"midts dat men eenighen van smetteliken siecte in den torren up den vesten deser stede ghedaen heeft"*⁽¹⁶⁾. In die periode bekomen de grauwezusters een vrijstelling van lasten en cijzen dankzij een plakkaat van 21 januari 1558. Deze verordening geeft de zusters dezelfde rechten als de franciscanen minderbroeders in 1555: *"dat hemlieden geen belet, molestatie ofte onrust ghedaen en soude worden ter causen van eenre nootsaekelijck incomsten en aelmoesen noch ook hemlieden te heeschen eenich recht van tolle, accijsen ofte andere rechte, hoedanigh die mochten wesen"*⁽¹⁷⁾. Ook op hun voorraad hout dat van buiten de stad wordt aangevoerd.

Op 6 oktober 1569 tekenen de grauwezusters een contract met de karmelieten, waardoor de zusters zich verbin-

den tot het *"waschen van alle lijnwaert van onse kercke, oock het onderhoud van het binnenwerk"*. En verder: *"de fundatie van eene wekelijksche messe in onse kercke ter intentie van de weldoeners van de grau zusters"*. Het contract wordt ondertekend door de grauwezusters Elisaeth Pessemiers, moeder; Margriete Van der Smisse, medemoeder; Josijne Gallant, Martyne Robijn, Johanne Van Loo en Françoise de Lach⁽¹⁸⁾.

In de tweede helft van de zestiende eeuw komt vanuit wat men nu Frans-Vlaanderen noemt, de Beeldenstorm op gang. Omstreeks 1560, kort voor de godsdienstoorlogen, maakt Jacob van Deventer in opdracht van Filips II plannen van de voornaamste steden en plaatsen in de Nederlanden, ook van Geraardsbergen. Op deze kaart zien we op de rechteroever van de Dender, tussen de twee bruggen, de kerk van de grauwezusters. Het klooster is gelegen tussen de Schoolstraat (nu Penitentenstraat) aan de rechterzijde, de Dender aan de linkerzijde, de Laverdij aan de benedenkant en het Hoefijzerstraatje (Paterstraat) aan de bovenkant. Er is nog geen kade, dus het klooster grenst onmiddellijk aan de oever van de Dender. Aan de overzijde, op de linkeroever zien we de kapel van het Sint Margrieten begijnhof. Rechts van deze kapel bemerken we de Kleine Dender. Tussen de twee Denderarmen ligt het Sint-Janshuis aan de Grotestraatbrug. De straat tussen het brugje over de Kleine Dender en de huidige Grotestraatbrug wordt *Tussenbrugge* genoemd.

Godsdiensttroebelen

De beeldenstormers vallen Geraards-

bergen binnen en plunderen kerken en kloosters. Ondanks de woelige tijden, blijven de grauwezusters doorwerken. Als gevolg van de bulle *Super universas* van 12 mei 1559, uitgevaardigd door Paus Paulus IV, wordt de bisschoppelijke hiërarchie in de toenmalige Nederlanden grondig gewijzigd. Het aartsbisdom Kamerijk wordt gesplitst, zodat Geraardsbergen overgaat naar het pas gestichte aartsbisdom Mechelen. In 1580 is er totale chaos in Geraardsbergen: verwoesting, plundering en de pest. Volgens Victor Fris was de pest zo verschrikkelijk dat een gedeelte van de zusters van het hospitaal zich naar Aat *"met de grootste menigte der ingezetenen terugtrok"*⁽¹⁹⁾. Toch blijven er enkele zusters om de zieken te verzorgen. Zo schrijft Gustaaf de Vos over *"suster ter Calleken van de grau susters" aan wie mevrouw later schonk een "gratuyteit van 6 ponden omdat sij de susters bystont"* en verder *"latende binnen den hospitaale alleene twee religieusen met zuster Calleken ter onderhout van de zieke aldaer metter peste geïnfecteert..."*⁽²⁰⁾.

Van 1582 tot 1584 zijn er geen kloosterlingen of priesters meer in de stad. Ook de grauwezusters verlaten de stad en verblijven hoogstwaarschijnlijk in Wallonië. In 1583 wordt Geraardsbergen naar Joannes Hauchin (1527-1589) in Doornik tot tweede aartsbisschop van Mechelen gewijd. De Spaanse legeraanvoerder Alexander Farnèse slaagt er uiteindelijk in de protestantse geuzen te verdrijven in 1584. Volgens Fris keert de bevolking pas op het einde van dat jaar terug: *"Op de Markt lagen steenen, vuiligheid en mest. In de straten had het leger "vele stinkende pryen" achtergelaten. Vele verbrande huizen lagen in puin of dreigden*

⁽¹⁴⁾ G. VAN BOCKSTAELLE, *Het Oud-Hospitaal*, brochure Open Monumentendag 2007, p. 6.

⁽¹⁵⁾ G. DE VOS, *Onser Liever Vrouwen Hospitaal van Geeraardsbergen...*, p. 319.

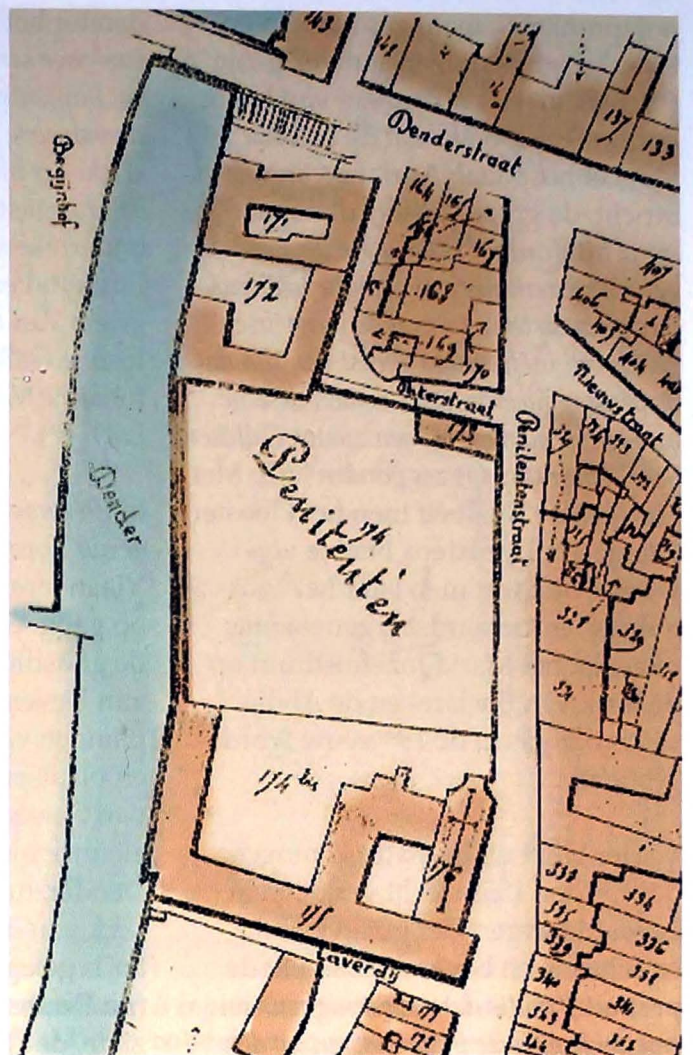
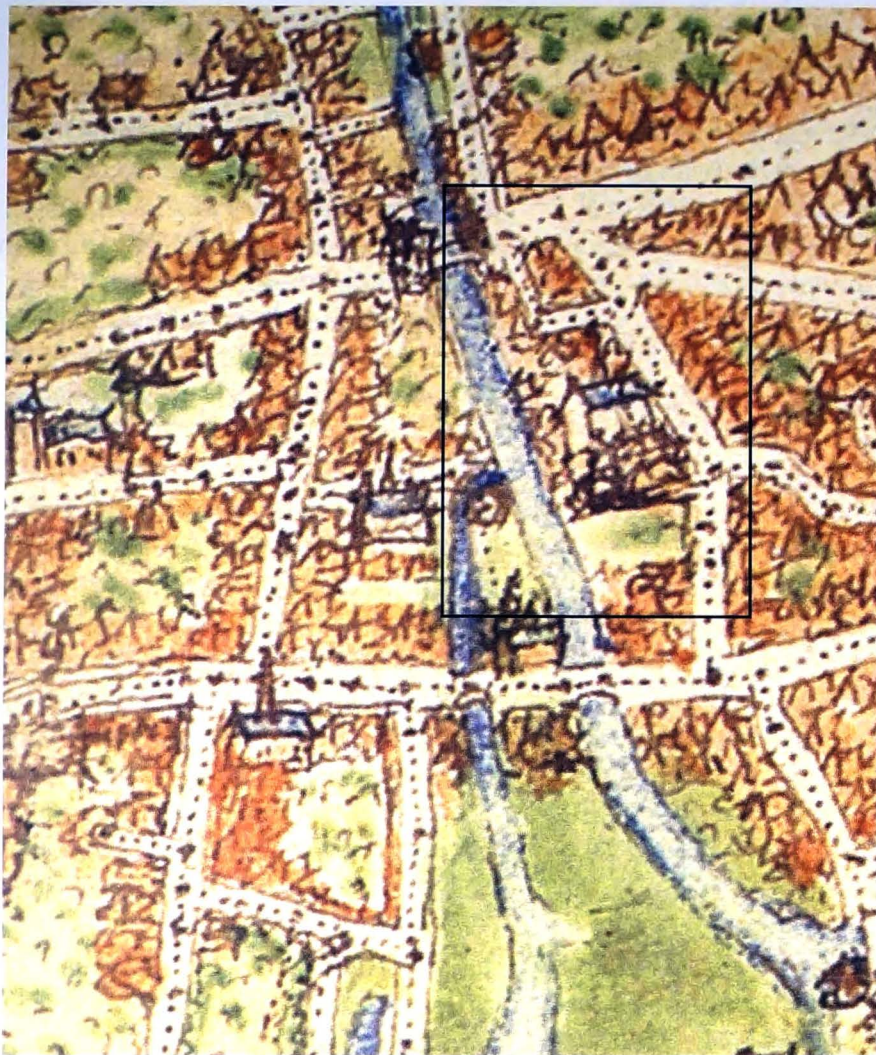
⁽¹⁶⁾ V. FRIS, *Uittreksels uit de stadsrekeningen van Geeraardsbergen van 1475 tot 1658*, in *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, jg. 20, Gent, 1912, p. 52: nr. 250.

⁽¹⁷⁾ Archief paters jozefieten, *Vreemde documenten*, nr. 41.

⁽¹⁸⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *De Geschoeide Karmelieten in het "Dal van Josaphat" te Geraardsbergen 1466-1796*, Geraardsbergen, 1978, p. 128, noot 5.

⁽¹⁹⁾ V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1911, p. 184.

⁽²⁰⁾ G. DE VOS, *Onser Liever Vrouwen Hospitaal van Geeraardsbergen van zijne stichting tot na de fransche omwenteling*, Geraardsbergen, 1903, p. 311-312.

Links: de site van het klooster der grauwezusters op het stadsplan van Jacob van Deventer uit circa 1560. Ter vergelijking rechts daarvan een detail uit het kadasterplan van het begin van de 19de eeuw. Bijna op de hoek van de Laverdij en de Penitentenstraat stond de kloosterkerk. De Paterstraat tussen de Dender- en Penitentenstraat werd eertijds vanwege haar vorm het Hoefijzerstraatje genoemd.

in te vallen. In zekere woonsten vond men de verpestende lichamen van overleden pestlijders, die men inderhaast mest ter aarde bestellen! Al de bruggen, de poorten waren vernield of geschonden... In de kloosters der godsdienstige orden stond alles overhoop of verbrijzeld... Te midden dier puinen woedde de pestziekte voort; op de verwoeste straten en pleinen liepen geruïneerde, doodarme lieden rond⁽²¹⁾”.

In maart 1585 keren de zusters van het hospitaal terug, kort daarna gevolgd door de karmelieten. Wanneer de grauwezusters terugkeren, is niet zeker. Wel worden ze vermeld in een document van 1592. Ondertussen wordt het grondbezit van het klooster uitgebreid. In 1615 kopen de zusters “het eerfken bij de Laverdie beneden bij de

denter”. Voor de schepenen van Geraardsbergen verkopen Elisabeth Lauwers, weduwe van Joos Dalmas, haar zoon en Lauwereys de Waeghemaekere, weduwnaar van Anna Lauwers, als voogd van zijn kinderen aan de grauwezusters een “lochtinghen ghelegghen aen de Laverdije raekende d’erve van Adriaen van Laethem” en hun eigen klooster⁽²²⁾.

In 1606 wordt Jean Baptiste Gramaye als historiograaf aangesteld door de aartshertogen Albrecht en Isabella. Hij krijgt de opdracht de geschiedenis vast te leggen van een aantal plaatsen, onder meer in Brabant en Vlaanderen. Gramaye baseert zijn studiewerk op persoonlijke observatie en onderzoek en bezoekt tussen 1606 en 1611 ook Geraardsbergen⁽²³⁾. In zijn werk

Antiquitates Flandriae schrijft hij dat er in de stad drie kloosters zijn van vrouwen: de begijnen, de grauwezusters en de ziekenverzorgsters van het oude gasthuis⁽²⁴⁾.

In 1630 sluit de meerderheid van de grauwezusters zich aan bij de clarissen-urbanisten, ook wel rijke klaren genoemd. Minstens één grauwzuster is hiermee niet akkoord en trekt naar een ander klooster⁽²⁵⁾.

2 De clarissen-urbanisten ca. 1630-1648

Stichtingsgeschiedenis

Ook de clarissen-urbanisten zijn franciscanessen. Het is de tweede orde

(21) V. FRIS, *Geschiedenis van...*, p. 188.

(22) Archief paters jozefieten, *vreemde documenten*, nr. 37.

(23) J. DE RO & F. VAN TRIMPONT, *Jean-Baptiste Gramaye, Gerardimontium oppidum (1611). De oudste geschiedschrijving van de stad Geraardsbergen*. Geraardsbergen, 2004, p.13.

(24) J.B. GRAMAYE, *Antiquitates Flandriae*, Antwerpen, 1611, p. 44.

(25) M. CARNIER, *De Communauteiten van Tertiarissen...*, p. 258.

van Franciscus van Assisi, een vrouwelijke tak van de vroeg-franciscanen beweging, gesticht rond 1212 door Clara van Assisi (Clara Sciffi) (1194-1253) in het Italiaanse San Damiano. De clarissen volgen de oproep tot apostolische armoede. De naam 'urbanisten' verwijst naar paus Urbanus IV, die in 1264 een nieuwe en minder strenge regel voor de zusters franciscanessen uitvaardigt. Deze regel staat de gemeenschap toe gemeenschappelijk bezit te hebben om het levensonderhoud veilig te stellen.

Isabella van Frankrijk (1225 - 1269) wordt beschouwd als de stichteres. Zij is een dochter van koning Lodewijk VIII van Frankrijk en van koningin Blanca van Castilië en dus een zuster van Lodewijk IX bijgenaamd de Heilige. Isabella slaat vele belangrijke huwelijksaanzoeken af, om maagd te blijven en de zieken en armen te helpen. Zij sticht het klooster van de *Franciscanessen van de Nederigheid van de Heilige Maagd* te Longchamps, nabij Parijs. Deze zusters dragen over het algemeen een grijs habijt met een witte koord, ook *singel* genoemd.

Bij de hervorming van de grauwezusters in Geraardsbergen zijn volgens M. Carnier vooral de zusters van Ieper betrokken ⁽²⁶⁾. Volgens M. Van Kerckhoven zijn het de clarissen-urbanisten van Gent ⁽²⁷⁾. De zusters leggen nieuwe professiegeloften af en schenken heel hun eigendom aan de nieuwe kloostergemeenschap.

De 'Paterij'

Met de komst van de urbanisten worden ook franciscanen paters uit Oudenaarde als biechtvaders en gees-

Prent van een urbaniste uit Ph. J. Maillart, *Collection de costumes de tous les ordres monastiques* uit 1811. (KADOC)

telijke bestuurders aangesteld in Geraardsbergen. Deze paters zijn beter bekend als *minderbroeders* of *recolleten*. De invloed van de minderbroeders die zich in 1230 in Oudenaarde vestigden, doet zich gevoelen tot ver buiten de stadspoorten van de Scheldestad.

Naast het klooster van de zusters wordt een huis of klein klooster gebouwd, genaamd "de Paterij", aan het Hoefijzerstraatje, de huidige Paterstraat. De eerste pater die zijn intrek neemt is Leonardus Oublet in 1632. De franciscanen verblijven er doorgaans met drie: twee priesters en een broeder. De paters doen door-

gaans de dienst in de kapel, maar bij gelegenheid ook in de parochiekerk en ze nemen vaak deel aan processies en bedevaarten. Ze zijn bekend en populair bij de Geraardsbergse bevolking. Bij moeilijke omstandigheden kunnen zij rekenen op de steun van franciscanen van buiten de stad zoals in 1647 wanneer de pest in Geraardsbergen uitbreekt. Hulp is er toen gekomen van pater Rogerius Van den Berghe, bewoner van het klooster van de minderbroeders te Kortrijk. De ziekte wordt de man echter fataal. ⁽²⁸⁾ Tijdens de twintigjarige aanwezigheid van de clarissen-urbanisten tellen we een zevental biechtvaders. Meestal verblijven ze twee tot maximaal vijf jaar in de Paterij. Velen onder hen bekleden later hoge posten in de orde. Sommigen zijn ervoor en/of ook daarna *gardiaan* ⁽²⁹⁾ of *definitior* ⁽³⁰⁾ van andere franciscanenkloosters in Vlaanderen. ⁽³¹⁾

In 1636 heerst er opnieuw pest in de stad. In de *Inventaris van de registers, handboeken, kohieren & tabellen die in 't Gasthuis van Geertsbergen bewaard worden* vinden we de urbanisten eenmaal vermeld, namelijk in 1640-1641: "Rente te betalen door de Clarissen Urbanisten deser stadt 10 sc" ⁽³²⁾.

Vluchten voor het oorlogsgeweld

Wanneer in 1645 de Hollanders en de Fransen tegelijk Vlaanderen binnenvallen, ontvlucht de bevolking opnieuw massaal Geraardsbergen ⁽³³⁾. Op 27 september 1645 vluchten de urbanisten naar Gent "ter oorsaeke der oorloghen ende ghedurighe troublen neghen maenden ghewoont in eene refugie, hebben wij patiëntie ghenomen in

⁽²⁶⁾ M. CARNIER, *De Communauten van Tertiarissen...*, p. 258.

⁽²⁷⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters...*, p. 13.

⁽²⁸⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *De Geschoeide Karmelieten...*, p. 57.

⁽²⁹⁾ De *gardiaan* is de overste van een klooster van minderbroeders. Deze term benadrukt de zorg die een franciscaner overste voor zijn broeders moet hebben. Franciscus benadrukt dat een gardiaan niet als een overste boven zijn medebroeders moet staan, maar eerder moet handelen als een moeder die voor haar kinderen zorgt.

⁽³⁰⁾ Een *definitior* is een raadsman in dienst van een franciscanenorde of ook lid van het zogenaamde *definitorium*, een college van religieuzen belast met een bestuderende taak.

⁽³¹⁾ P. DE MEYER, *Minderbroeders te Geraardsbergen*, in *Het Land van Aalst*, jg. XI, 1959, p. 225, 230.

⁽³²⁾ G. DE VOS, *Inventaris der handvesten van "Onser Liever Vrouwen Gasthuys"*,... p. 411 onder nr. 146.

⁽³³⁾ *Inventaire du Nord* d. II, p: 387; V. FRIS, *Geschiedenis van ...*, p. 200: uit een oorkonde in het Rijksels archief blijkt dat de stad door nagenoeg alle inwoners verlaten was.

Tabel 1: Chronologische lijst van de biechtvaders van de clarissen-urbanisten (1632-1651) ⁽³⁴⁾

aantal	naam pater	geboorteplaats	periode	datum professie	hoedanigheid
1	Leonardus Oublet († ca. 1647/1650)	?	1632-1635	ca. 1616	-
2	Anthanasius Barvoet († 1656)	?	1635-1640	?	G meerdere kloosters D
3	Thomas Pours († 1646)	?	1640-1641	ca. 1624	-
4	Angelus Loysel († 1645)	?	1641-1642	?	G Oudenaarde (1637), G Hulst (na 1642)
5	Christianus Ellieul († 1658)	?	1642-1644	?	B Brugge (1658)
6	Servatius Gillemans (1617-1667)	Lokre (leper)	1644-1647	?	G Oudenaarde
7	Dominicus Ghommert (1614-1668)	Kortrijk	1647-1651	?	-

(Afkortingen: B= bestuurder, D= definator, G=gardiaan)

diversche huysen, met groot onghemack ende veele incommoditeyten, ende vonden niet redelick om te disposereren van weederomme te keeren om de groote miserie van de oorloghe binnen de Stadt Gheersberghen ⁽³⁵⁾". Daar vestigen ze zich definitief en keren niet meer terug naar Geraardsbergen.

Ondanks de oorlogsdreiging en het uitbreken van de pest in 1647, blijven de paters franciscanen in de Paterij en trachten er zelfs een klooster te stichten. Dit stuit op tegenkanting van de karmelieten en miniemen, die beweren dat er al priesters genoeg zijn in de stad en de omgeving. Ze verzoecken de Geheime Raad van de koning om de franciscanen de toegang tot Geraardsbergen te ontzeggen. Op 10 september 1648 worden de recollecten verplicht om de stad binnen de veertien dagen te verlaten. Eén priester en één broeder mogen de residentie pas opnieuw betrekken wanneer de zusters terugkeren ⁽³⁶⁾. Een tweede poging in 1703 om een volledig recollectenklooster in de stad te stichten zal opnieuw mislukken ⁽³⁷⁾. Na vier jaar leegstand arriveert er in 1651 een nieuwe kloostergemeenschap van zusters, de *recollectinen*, in Geraardsbergen beter bekend als de *penitenten*.

3 De penitenten of recollectinen 1651-1797

Stichtingsgeschiedenis

In het begin van de zeventiende eeuw is er een hervorming van de religieuzen van de derde orde van Sint-Franciscus onder impuls van Joanna de Neerich. Afkomstig uit de Gentse burgerij, treedt zij in bij de grauwezusters van de Arteveldestad en neemt er de naam Joanna van Jezus (1576-1648) aan. Joanna heeft het moeilijk met het contact dat de zusters hebben met de buitenwereld. Ze verlangt naar de invoering van de clausuur, ook het *slot* genaamd. Dat is het deel van het klooster dat niet toegankelijk is voor leken. Een deel van de zusters wil het voorbeeld van Joanna volgen, maar er zijn ook zusters die het contact met de buitenwereld willen behouden. Ze krijgt hierbij de steun van pater Petrus Marchant (1585-1661), custode ⁽³⁸⁾ van de Vlaamse Provincie der Recollecten en lector in de godgeleerdheid in het klooster in Gent. Na aanhoudende conflicten tussen de zusters vóór (de penitenten) en tegen het slot, vertrekt Joanna met vier medezusters naar het

Waalse Limbourg, nabij Verviers, dat behoort tot het hertogdom Limburg. De markiezin van Malespina, Francisca de Ganse uit Brussel, schenkt haar eigendom in Limbourg aan de congregatie. Pater Marchant laat op de eigendom een kapel oprichten en het huis wordt verbouwd tot klooster. Van daaruit verspreiden de penitenten zich snel en in 1648 zijn er al dertien kloosters omgevormd ⁽³⁹⁾.

Protest van de magistraat

Volgens de verkoopakte van 14 februari 1651 wordt het leegstaande urbanistenklooster van Geraardsbergen aangekocht door de penitenten-recollectinen uit Philippeville ⁽⁴⁰⁾. Hierin staat de verkoop van het convent van Geraardsbergen met de kerk en de gebouwen van zowel de zusters als de paters franciscanen met hovingen aan de penitenten-recollectinen voor de som van 4.000 gulden. Uit de stadsrekeningen van 1651 blijkt dat de zusters effectief in dat jaar hun intrek hebben genomen: "*Item betaelt over den wijn ghepresenteert aen de Eerwaerdighe Penitenten alhier in de plaetse van de vertrocken Urbanisten ghecomen, tot congratulatie ende willecom van den selven Penitenten.*" De Geraardsbergse magistraat stuurt echter

⁽³⁴⁾ Met dank aan Jacques De Ro voor het uitwerken van de tabellen 1 tot en met 4.

⁽³⁵⁾ G. DE VOS, *Onser Lieve Vrouwen Hospitaal van Geraardsbergen...*, p. 386-387, noot.

⁽³⁶⁾ J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de reguliere en sekuliere gemeenschappen in het Land van Aalst gedurende de 17de en 18de eeuw*, in *Het Land van Aalst*, jg. XXVI, 1974, nrs. 3-4, p. 170.

⁽³⁷⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *De Geschoeide Karmelieten...*, p. 50.

⁽³⁸⁾ Een plaatsvervangend provinciaal.

⁽³⁹⁾ Voor een volledige levensbeschrijving kunnen we onder meer verwijzen naar OPTATUS O.F.M. cap., *De Geest van de Dienares Gods. Moeder Joanna van Jezus (+ 1648)*, 1948.

⁽⁴⁰⁾ Bij M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters...* staat een vertaling van de verkoopakte op p. 22-23: "*Op 14 februari 1651 verscheen voor Angelbertus van der Elst, openbaar notaris te Gent,...*".

Prent uit Ph. J. Maillart, *Collection de costumes de tous les ordres monastiques* uit 1811. (KADOC)

op 20 april een protestbrief naar de urbanisten in Gent omdat zij een som geld hebben opgestreken voor het klooster dat de grauwezusters hadden gebouwd en dat ze bovendien renten die aan de grauwezusters toebehoren en zelfs de meubelen en kerkornamenten hebben opgevorderd. Pater Marchant, algemeen commissaris van de orde van Sint-Franciscus, onderzoekt het geval en deelt op 7 mei zijn beslissing mee aan de magistraat:

1° Het klooster van Geraardsbergen komt toe aan de urbanisten doordat ze 20 jaar geleden de hervorming bij de grauwezusters hebben ingevoerd en deze laatsten zich bij hen hebben aangesloten door hun professie bij de urbanisten te hernieuwen.
2° De betaalde som is verantwoord want de urbanisten hebben een deel

van de hof en een stuk grond dicht bij de Paterij gekocht en hebben nog andere uitgaven gedaan die de som van 4.862 ponden parisis bedragen. Bovendien hebben de urbanisten door contract de last op zich genomen de overblijvende grauwezusters gedurende hun leven te onderhouden (nog negen in 1651); daarvoor kunnen de bepaalde renten niet volstaan, die slechts 26 ponden groot per jaar opbrengen.

3° De penitenten mogen de fondatierechten voor missen, vigiliën⁽⁴¹⁾ en godsdienstoefeningen bewaren die aan het klooster van de grauwezusters werden gegeven; van de andere renten ontvangen de urbanisten het vruchtverbruik zolang de overblijvende grauwezusters in leven zijn; daarna zullen ze naar de kerk en het klooster van de penitenten terugkeren.

4° De urbanisten verliezen alle rechten op het klooster en het kloostermeubilair vanaf het ogenblik dat de penitenten het in bezit nemen.

Uitbreiding van het klooster

Nog datzelfde jaar laten de zusters aan de Laverdij een kleine kade aanleggen en worden hiervoor door de stad vergoed: "Betaelt aan de Eerw. Religieuzen Penitenten tot het doen wechvoeren van de aerde van de Laverdeye in hun convent als noodich gheweest te worden gedaen tot het maecken van een caeye tot de navigatie van den Dender". De kloostergebouwen zijn bouwvallig, blijken vochtig en voor de bewoners zeer ongezond. Tijdens de wintermaanden wordt alleen in het calefactorium⁽⁴²⁾ gestookt. De zusters hopen op een betere huisvesting door hun convent langs de Laverdij uit te breiden. In 1656 richten zij hiervoor aan de magistraat een verzoekschrift met als redenen dat "sij seer quaelijck ghelogiert zijn in

het klooster, als seer vervalten ende ten uytterste ramaticq ende vochtich waerdoore ghecauseert wert groote onghesontheyt aen de religieusen, soo dat het alles sints nootsaekelijck is een plaetse te bouwen van een ander ghesunder wooninge"⁽⁴³⁾. Het antwoord van de stad is wellicht negatief, want een jaar later, op 9 januari 1657, vragen de zusters toestemming aan koning Filips IV van Spanje, die instemt. De schepenen van Geraardsbergen sturen op 15 maart een protestbrief naar de paters recollecten en vragen de werken stil te leggen. De koning laat de penitenten echter verder bouwen. De schepenen ontvangen op 26 maart een kopie van de ongeldigverklaring van hun verbod op de werken⁽⁴⁴⁾.

De biechtvaders

De penitenten kunnen, net als voorheen de clarissen-urbanisten, rekenen op de geestelijke steun van de minderbroeders, die tegenover het klooster in de Paterij wonen. Over een periode van quasi anderhalve eeuw tellen we 48 biechtvaders, die meestal één tot vijf jaar in het convent verblijven. Uitzondering hierop is Bonifacius Soete (1734-1805), zoon van Guillielmus, koster te Lendeledede en van Maria Katharina De Borchgrave. Hij bestuurt onafgebroken het klooster van 1782 tot 1793. De eerste biechtvader is Franciscus Morage, die in 1651 hulp krijgt van pater Valentinus van Tournoys. De meeste biechtvaders zijn al voor of na hun verblijf in de Oudenbergstad *custos*⁽⁴⁵⁾, *gardiaan*, *definitior*, *vicaris*⁽⁴⁶⁾ of overste van een andere Vlaamse kloostergemeenschap. De meesten onder hen hebben naast Oudenaarde hun professie vooral in een West-Vlaams klooster (Brugge, Ieper, Kortrijk) gedaan. Onder de biechtvaders vinden we slechts een drietal Ger-

⁽⁴¹⁾ De *vigilie* is de avond of dag voor de viering van bepaalde kerkelijke feestdagen en de dan gehouden kerkelijke plechtigheid.

⁽⁴²⁾ Het *calefactorium* is de enige verwarmde woonruimte binnen het convent.

⁽⁴³⁾ Archief paters jozefieten, *Vreemde documenten*, nr. 26.

⁽⁴⁴⁾ *Ibidem*, nr. 34.

⁽⁴⁵⁾ Een *custos* is de overste van een onderdeel van een kloosterorde.

⁽⁴⁶⁾ Een *vicaris* is de plaatsvervanger van een bisschop of pastoor.

Tabel 2: Chronologische lijst van de biechtvaders van de penitenten (1651-1796):

aantal	naam pater	geboorteplaats	periode	plaats & datum professie	hoedanigheid
1	Franciscus Morage (° ca. 1615)	Grevelingen	1651-1653	?	-
2	Petrus van den Steene (1592-1654)	?	1653-1654	Brugge, 1617	G C B Geraardsbergen
3	Robertus Roberti (1612-1681)	Roesbrugge	1654-1656	?	B Geraardsbergen B Wervik (na 1656)
4	Isidorus Neufville († 1672)	?	1656-1660	?	G Oudenaarde
5	Robertus Roberti	?	1660-1663	?	zie 3
6	Dominicus van Gemmert	?	1663-1665	?	B Geraardsbergen
7	Constantinus Coene (1625-ca. 1677/1680)	?	1665-1671	?	D
8	Everardus de Maigny (1615-1676)	Ieper	1671-1674	?	-
9	Epiphanius De Wilde (° ca. 1630)	Antwerpen	1674-1675	Kortrijk, 1650	-
10	Constantinus Coene	?	1675-1677	?	zie 7
11	Christianus van Alter (° 1641)	Geraardsbergen	1677-1680	Kortrijk, 1660	V Eeklo (1672)
12	Aloysius Censen (ca. 1617-1687)	Nieuwpoort	1680-1683	?	G D C B urbanisten Gent (1687)
13	Prudensius Pullemulle (ca. 1642- ca. 1695/1698)	?	1683-1686	?	-
14	Edmundus Claeys (1632-1690)	?	1686-1689	?	zendeling in Zeeland
15	Prudensius Pullemulle	?	1689-1692	?	zie 13
16	Bertinus van Goedsteene (°ca. 1635)	Poperinge	1692-1695	?, 1654	B Geraardsbergen
17	Appolinarius Bernaert (1651-1713)	Gent	1695-1696	?	B en O Geraardsbergen
18	Maximus Vereecke (° 1633)	Oostakker	1696-1698	Ieper, 1668	-
19	Valentinus Bucqué (1645-1709)	Kortrijk	1698-1699	Ieper, 1665	B Zusters Conceptionisten Brugge
20	Silvester Van Goethem (1641-1710)	Nieuwkerken	1699-1704	Duinkerke, 1662	-
21	Constantinus Letins (1643-1719)	Brugge	1704-1707	Kortrijk, 1661	G O zendingen
22	Emmanuel Van Goethem (1661-1735)	Stekene	1707-1710	Oudenaarde, 1683	O Overslag
23	Eugenius De Poortere (1647-1725)	Geraardsbergen	1710-1711	Ieper, 1665	V, G Gent en Eeklo
24	Mattheus Hidde (1664-1734)	Hazebroek	1711-1713	Oudenaarde, 1686	O Geraardsbergen
25	Ildephonsus van Sandycq (1656-1732)	Ieper	1713-1714	Ieper, 1675	B Nieuwpoort O Klinge en Koewacht
26	Florentinus Baert (1653-1717)	Sint-Niklaas	1714-1718	Ieper, 1672	B Zusters franciscanessen Velzeke B Geraardsbergen
27	Emmanuel Van Goethem	?	1718-1720	?	-
28	Jean Baptiste de Kesgieter (1665- 1730)	?	1720-1721	?	G Oudenaarde, Kortrijk, Gent, Brugge B Geraardsbergen
29	Josephus a Poculo (De Pot) (1657- 1732)	Geraardsbergen	1721-1724	Ieper, 1678	G Kortrijk D C
30	Electus Provoost (°1672)	Temse	1724-1727	Oudenaarde, 1698	-
31	Jacobus Labbens (1682-1757)	Kortrijk	1727-1730	Kortrijk, 1701	B Zusters Annunciaden Gent
32	Servatius Varré (1691-1740)	Oostende	1730-1733	Brugge, 1710	B Geraardsbergen B Conceptionisten Nieuwpoort en Diksmuide
33	Theophilus Van de Waele (1685-1747)	Gent	1733-1736	Brugge, 1705	G Oudenaarde
34	Leopold Bernaige (1685-1755)	Gent	1736-1739	Brugge, 1703	-
35	Benedictus Verhoeven (1697-1769)	Hamme	1739-1742	Oudenaarde, 1717	-
36	Accursius Quatfacelen (1694-1753)	Stekene	1742-1745	Oudenaarde, 1714	B Nieuwpoort en Geraardsbergen
37	Godefridus Segers (1697-1754?)	Oudenaarde	1745-1747	?	B Geraardsbergen
38	Clemens De Scheppere (1705-1782)	Sint-Niklaas	1747-1748	Kortrijk, 1724	B Zusters Sint Elisabeth Brugge

39	Raymundus Schelfaut (1702-1759)	Hazebroek	1748-1751	?	G Oudenaarde
40	Marcellinus De Grave (1697-1775)	Sint-Niklaas	1751-1754	Oudenaarde, 1717	G Poperinge, Diksmuide, leper en Brugge
41	Godefridus Segers (1697-1754?)	Oudenaarde	1754-1756	?	zie 37 B Geraardsbergen
42	Engelbertus Bovie (1712-1782)	Gent	1756-1757	leper, 1733	B Ger en Brugge
43	Florus Bauwens (° 1713)	Oudenaarde	1757-1759	?	-
44	Robertus Van Eeckhaute (1705-1768)	Gent	1759-1762	Kortrijk, 1726	-
45	Marcellinus Van der Beke (° 1713)	leper	1762-1765	leper, 1733	-
46	Damasus Reyngoudt	?	1765-1766	?	-
47	Cletus Maryns (1710-1779)	Oudenaarde	1766-1769	?	-
48	Symphorianus Liebaert (1713-1774)	Waasten	1769-1771	leper, 1735	-
49	Donatianus van den Oudendycke (1738-1805)	Wervik	1771-1774	leper, 1754	D Diksmuide (1796)
50	Engelbertus Bovie (1712-1782)	Gent	1774-1777	leper, 1733	zie 42 B Geraardsbergen en Brugge
51	Marcellinus Van der Beke (° 1713)	leper	1777-1778	leper, 1733	zie 45
52	Engelbertus Bovie (1712-1782)	Gent	1778-1782	leper, 1733	zie 50
53	Bonifacius Soete (1734-1805)	Lendelede	1782-1793	leper, 1754	B Geraardsbergen B Velzeke (1796)
54	Pius De Mey (° 1741)	leper	1793-1796	?	B Geraardsbergen

(Afkortingen: B= bestuurder, C= custos, D= definator, G= gardiaan, O= overste, V= vicaris)

aardsbergenars:

1° *Christianus Van Alter* (ook *Van Aultre*), zoon van Adriaan en van Anna Van Broucke, is net geen negentien wanneer hij op 23 oktober 1660 te Kortrijk zijn professie doet. In 1672 is hij vicaris te Eeklo. Vijf jaar later, in 1677, neemt hij zijn intrek in de Paterij. Hij verblijft er tot 1680.

2° *Eugenius De Poortere*, zoon van Petrus en van Elisabeth Van Caten-dries, legt op 14 november 1665 zijn kloostergelofte te leper af. Hij is dan pas achttien. Later wordt hij vicaris en gardiaan te Eeklo en te Gent. Pas op late leeftijd, in 1710-1711, vinden we hem terug als biechtvader van de penitenten te Geraardsbergen. Hij overlijdt te Brugge op 19 februari 1725.

3° *Jozef De Pot* (Josephus a Poculo), zoon van Petrus Jan en van Barbara Anceau, is twintig wanneer hij te leper op 9 februari 1678 tot het klooster toetreedt. Zijn studies volbrengt hij met hoge onderscheiding waarmee hij de titel *Lector Emeritus* behaalt. Hij wordt secretaris van de

Provinciaal, gardiaan te Kortrijk, zaakgelastigde te Rome, definator en custos. Op oudere leeftijd, van 1721 tot 1724, is hij biechtvader van de penitenten in zijn geboortestad. Hij overlijdt op 23 april 1732 te Brugge.

Geschillen met clerus en magistraat

In 1666 ontstaat er een geschil tussen de penitenten van Geraardsbergen en de urbanisten van Gent. De abdis van de urbanisten vindt dat ze in haar rechten tekort is gedaan door het contract van 1651, waarbij de penitenten renten hebben overgenomen die in het contract verzwegen zijn. De zaak sleept uiteindelijk vier jaar aan. Ook de stadsmagistraat mengt zich in het debat. Hoe het geschil is opgelost, kunnen we uit de documenten niet opmaken⁽⁴⁷⁾.

Uit een document in het archief van het bisdom Gent blijkt dat de zusters in 1669 een broederschap ter ere van Onze-Lieve-Vrouw willen oprichten.

Het verzoek wordt echter afgewezen, tenzij de leiding van de broederschap wordt toevertrouwd aan de prelaat van de Sint-Adriaansabdij of aan de pastoor van Geraardsbergen en niet aan de paters recollecten⁽⁴⁸⁾. Op 29 juni 1673 komt de aartsbischop van Mechelen, Alfons de Berghues, naar het klooster van Geraardsbergen om de kerk en het altaar te wijden⁽⁴⁹⁾. Een poging in 1686 om vanuit Geraardsbergen een nieuw penitentenklooster op te richten te Zinnik mislukt wegens tegenstand van de plaatselijke clerus en de magistraat⁽⁵⁰⁾.

Procedure van intrede

Dankzij een document uit 1688, opgemaakt door notaris Joos de Temmerman, hebben we een goed zicht op de procedure van intrede van de zusters⁽⁵¹⁾. Op 9 februari 1688 sluit de abdis een contract met Jan Dhaens, voogd materneel van Pieternelle Dhaens die in het klooster wil treden van de peni-

⁽⁴⁷⁾ *Ibidem*, nrs. 20, 27, 32b, 32c, 32d en 33b.

⁽⁴⁸⁾ J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de reguliere en sekuliere gemeenschappen...*, p. 228.

⁽⁴⁹⁾ *Ibidem*.

⁽⁵⁰⁾ ARAB (Algemeen Rijksarchief Brussel), *Grammont. Récollectines 1666-1686*, nr. 371.

⁽⁵¹⁾ Dit document draagt aan de buitenzijde de benaming *copie du contrat de soeur Maria Antonia* en bevindt zich in het archief van de paters jozefieten.

tenten. Eerst moet de kandidate aanvaard worden door de overste en de kloosterraad (de *discreten*). Maar vooraleer binnen te treden moet ook een contract opgemaakt worden. De onkosten voor kledij en voor haar verblijf op het noviciaat ⁽⁵²⁾ bedragen 300 gulden. Vierentwintig gulden is voorzien voor de franciscanen. In geval de novice zwaar ziek valt of haar een groot ongeval overkomt, is de contractant ook verplicht de onkosten voor de arts, de barbier en de medicijnen te betalen. Niet vergeten dat een barbier vroeger ook aderlatingen deed. Als *dote* of dotatie moet de comparant 1.700 gulden betalen. Verder nog 52 gulden voor het kopen van lijnwaad, 24 gulden voor de franciscanen en 24 gulden voor het bruiloftskleed. De professie ⁽⁵³⁾ van een religieuze wordt eigenlijk aanzien als een mystiek huwelijk met Christus. De andere onkosten blijven ten laste van het klooster. De lekenklederen worden na de professie terugbezorgd behalve het rouwkleed, de rok in brokaat en het bruiloftskleed. Nog uit het contract blijkt dat Jan Dhaens borg staat. Deze hoge

onkosten zijn voor beschouwende vrouwelijke orden niet ongewoon, zij vormen naast de aalmoezen een belangrijke inkomstenbron. Volgens M. Van Kerckhoven staat het vast dat elk klooster van de recollectinen zijn eigen noviciaat heeft en dat de zusters hun ganse leven doorbrengen in hetzelfde klooster.

Rekrutering

In de *Miscellanea* van het aartsbisdom Mechelen stellen we vanaf het laatste kwart van de zeventiende eeuw een regelmatige rekrutering van zusters vast, waarbij de deken de toelating wordt verleend novicen te professen. De onderstaande chronologische lijst van de professies tijdens de periode 1677-1791 blijkt verre van volledig, vooral in vergelijking met deze van de volkstelling van 17 juli 1796 (29 messidor jaar IV), waarover verder. Dit maakt het moeilijk om conclusies te trekken. De meeste novices zijn jonge twintigers, het gebeurt dat op dezelfde dag twee professies worden toegelaten en dat meer dan één dochter uit dezelfde

familie toetreedt tot het kloosterleven. Verder genealogisch onderzoek kan uitwijzen in hoeverre families uit Geraardsbergen of directe omgeving zijn gerekruteerd. De studie van hun staten van goed laat dan toe in welke mate zij welstellend zijn ⁽⁵⁴⁾.

Onder Oostenrijks gezag

In 1714 komen de Spaanse Nederlanden in handen van Oostenrijk dat bestuurd wordt door keizer Karel VI. Op 21 juni 1719 schrijft de biechtvader van de penitenten op verzoek van moeder overste "van het arme klooster der Penitenten Recollectinen binnen dese stede van Gheeraerdsberghe" een brief naar de magistraat. Hij schrijft dat de zusters hopen dat de provinciaal van de franciscanen de nodige bescheiden, documenten en titels van exemptie ⁽⁵⁵⁾ zal voorleggen waarvan ze al lang hebben genoten. De provinciaal moet dit doen om aan het plakkaat ⁽⁵⁶⁾ van de keizer te voldoen om onthefing van rechten en accijnzen te bekomen. De biechtvader zendt daarom op vraag van de zusters "drij distincte stucken ofte bescheeden", voor echt ver-

Tabel 3: Chronologische lijst van de zusters die tot de professie worden toegelaten (1677-1791)

aantal	naam	kloosternaam	datum professie
1	Johanna Bergeyck	?	?
2	Katharina van den Kerckhoven	?	28-04-1677
3	Francisca Sterck	?	18-06-1677
4	?	<i>Angelina a S. Catharina</i>	16-08-1678
5	Dorothe Bloc	<i>Angelina Agnes de S. Theodoro</i>	12-05-1681
6	Johanna van Hoste	<i>Francisca Johanna de S. Bernardino</i>	12-05-1681
7	Joanna Restau	?	18-11-1683
8	Elisabeth van Hagen	?	27-03-1686
9	? (novice)	?	24-09-1686
10	Cecilia d'Haens	<i>Maria Antonia de s. Josepho</i>	12-01-1689
11	? (novice)	?	30-06-1692
12	? (lekenzuster)	?	10-12-1692
13	?	<i>Maria Bonaventura a S. Spiritu</i>	23-04-1699
14	Anna Maria Maegerman	?	13-04-1700
15	Anna Coppens	<i>Monica a S. Joanne Baptista</i>	05-04-1707

⁽⁵²⁾ Het *noviciaat* is de proefperiode die men moet ondergaan alvorens in een congregatie of kloosterorde te worden opgenomen.

⁽⁵³⁾ De *professie* is de openbare aflegging van de kloostergeloften.

⁽⁵⁴⁾ J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de reguliere en sekuliere gemeenschappen...*, p. 228-229.

⁽⁵⁵⁾ Met *exemptie* wordt hier bedoeld het onttrekken van personen of gebieden aan de jurisdictie van bepaalde kerkelijke gezagdragers.

⁽⁵⁶⁾ Een *plakkaat* betekent in deze context een van de overheid uitgaande open brief, die gewaarmerkt is door het opgedrukte zegel van degene van wie het plakkaat uitgaat, synoniem voor *ordonnantie*.

16	? (novice)	?	12-04-1711
17	Caroline Gijs	?	19-01-1717
18	Cecilia la Court	?	19-01-1717
19	Catharina Servaes	<i>Maria Florentina a S. Ignatio</i>	15-09-1717
20	Judoca van Audenhove	?	26-04-1718
21	Maria Johanna Stevens ⁽⁵⁷⁾	<i>Maria Francisca a S. Cruce</i>	12-09-1720
22	N. Fonteyne ⁽⁵⁸⁾	?	23-07-1721
23	N. Breckx ⁽⁵⁹⁾	?	23-07-1721
24	D'Hollander ⁽⁶⁰⁾	<i>Maria Catharina a S. Joanne</i>	26-08-1724
25	Simons ⁽⁶¹⁾	<i>Maria Delphina a S. Theodoro</i>	26-08-1724
26	Isabelle de Neucker ⁽⁶²⁾	?	09-09-1726
27	Isabelle Simons ⁽⁶³⁾	?	09-09-1726
28	Joanna Hubert	?	31-10-1726
29	Petronilla van Santen	?	31-10-1726
30	Anna Maria Brughmans ⁽⁶⁴⁾	<i>Maria Francisca a S. Antonio a Padua</i>	01-04-1728
31	H. Hubert ⁽⁶⁵⁾	?	11-05-1729
32	Maria Ferdinanda v. d. Haeghen ⁽⁶⁶⁾	?	25-01-1733
33	Maria Livina van Ongevalle	?	01-05-1733
34	Maria Berlindis Cousijn	<i>Elisabeth</i>	04-10-1735
35	Maria Philippe Hedon	<i>Maria Antonia a S. Petro</i>	30-04-1737
36	Anna Maria Thienpont	<i>Maria Isabella a S. Joanne</i>	18-12-1737
37	N. de Backer	?	24-04-1739
38	?	?	08-05-1740
39	N. Vijncke	?	01-11-1742
40	Isabella Telliers	?	14-09-1744
41	Petronilla Baijens	?	17-10-1745
42	Elisabeth Mehaudens	?	26-02-1750
43	? (novice)	?	06-05-1752
44	? (novice)	?	12-06-1754
45	?	?	25-09-1754
46	?	<i>Maria Rosa a S. Maximiliano</i>	26-04-1759
47	Maria Ludovica Kint	?	20-08-1761
48	Maria Florentina Bataille	?	20-08-1761
49	Petronilla Verdonck	?	12-07-1763
50	?	<i>Cecilia</i>	13-04-1767
51	Agnes van den Borre	?	26-08-1770
52	Seraphina de Ro	?	26-08-1770
53	Maria Carola Fisco	?	23-11-1782
54	Maria Josepha Bauwens	?	24-02-1784
55	Maria Antonia t' Jock	?	27-08-1788
56	Ursula van der Kammen	?	27-08-1789
57	Martha van der Plasschen	?	27-08-1789
58	Isabella van der Plasschen	?	17-04-1790
59	Cecilia de Vroe ⁽⁶⁷⁾	?	12-08-1791
60	Felicitas Wuijtack ⁽⁶⁸⁾	?	12-08-1791

⁽⁵⁷⁾ Geboren circa 1700, dochter van Adriaan en van Joanna de Mey.

⁽⁵⁸⁾ Dochter van Joannes en van Lucie Portois.

⁽⁵⁹⁾ Dochter van Petrus en van Catharina Holderbeeke.

⁽⁶⁰⁾ Geboren te Lessen circa 1702, dochter van Gabriel en van Françoise Noisee.

⁽⁶¹⁾ Geboren te Geraardsbergen circa 1698, dochter van Theodorus en van Anna Cleemput.

⁽⁶²⁾ Geboren circa 1698, dochter van Joannes en van Elisabeth Paridaens.

⁽⁶³⁾ Geboren circa 1706, dochter van Theodorus en van Anna Cleemput.

⁽⁶⁴⁾ Geboren circa 1708 te Sint-Niklaas, dochter van Daniel en van Anna Maria Verhaeghen.

⁽⁶⁵⁾ Dochter van Franciscus en van Anna Maria van Droogenbroeck.

⁽⁶⁶⁾ Geboren circa 1706 te Geraardsbergen.

⁽⁶⁷⁾ Geboren te Oudenaarde.

⁽⁶⁸⁾ Geboren te Kessel-I.o.

Op dit schilderij van de bekende Geraardsbergse fotograaf Théophile L'Haire zien we links de buitengevel van de kloosterbrouwerij langsheen de Dender. Tussen dit gebouw en de brug zien we de helling van de Laverdij. Het gebouw rechts van de stenen brug (waar nu de Grotestraatbrug ligt) is het Sint-Jansgodshuis. Dit werk is geschilderd naar een 19de eeuwse foto. (Met dank aan Philippe Haegeman)

klaarde afschriften ⁽⁶⁹⁾.

Karel VI overlijdt in 1741 en wordt opgevolgd door zijn dochter Maria-Theresia. Zij verleent de stad Geraardsbergen een octrooi voor een tijdspanne van twaalf jaar om belasting te heffen op paarden en voertuigen die de stad binnenkomen. Dit belastinggeld moet dienen om de rijbanen te onderhouden ⁽⁷⁰⁾. Dit geeft problemen voor de levering van brandhout aan de zusters. Moeder overste stuurt daarom een smeek-schrift aan de magistraat. Daarin doet ze haar beklag dat de mensen die de zusters brandhout bezorgen telkens lastig worden gevallen door de pach-

ters van het "casseydegelt", de tol die gevraagd wordt bij het inrijden van de stad. Volgens de overste doen de personen die het brandhout invoeren, dit kosteloos voor de zusters. Ze dringt er dan ook op aan dat men ervoor zorgt dat ze in de toekomst niet meer lastig worden gevallen ⁽⁷¹⁾.

De kloosterbrouwerij

Net als in andere kloosters wordt ook bij de penitenten bier gebrouwen ⁽⁷²⁾. De geestelijken zijn vrijgesteld van accijnzen, zodat de kostprijs voor de productie van bier heel wat lager ligt dan die bij de particuliere stadsbrouwers. Hoewel bestemd voor

eigen gebruik, is het zeker niet verwonderlijk dat zij zich vaak hebben laten verleiden om aan weldoeners of bevriende burgers bier te leveren tegen een lage prijs. Dergelijke onwettige praktijk heeft dan ook gevolgen wanneer zij ontdekt wordt door de officiële instanties. Dat is het geval op 21 april 1749. Pieter Crapon, 'guaerde van provintiaele rechten van Vlaenderen', kan twee mannen betrappen die bier van het klooster leveren bij gewone burgers onder wie meester schoenmaker Waeterynckx. Als hij de twee wil arresteren, vallen er enkele klappen en Crapon kiest uiteindelijk het hazenpad. Een half uur later keert hij terug naar Waeterynckx en moeder overste, ditmaal vergezeld van Andries Oost, "sweertdraegher" en maakt er proces-verbaal op ⁽⁷³⁾.

In een brief uit 1752 van de penitenten aan de magistraat vinden we nog enkele interessante gegevens over het klooster. De refter en de dormter of slaapzaal ligt aan de kant van de Laverdij. De Laverdij is *vague* of onbebouwd en *onbesloten* of voor iedereen toegankelijk en vaak gebruikt om te sluikstorten: "tot welcke vague plaetse niet alleene toe gebracht en wort alle de vuyligheyt van allen canten de welcke soo hooghe opgehoopt is liggende, dat men bijnaer door de vensters soo die in d'extremiteydt van de eerste stagie sijn ghestelt, can sien." Op dezelfde plaats worden ook uitwerpselen uitgegoten: "ende dat ergher is dat men oock aldaer is toebrijngende den dreck uyt de privaeten waer doore soo grauwsaeme stanck in hun clooster wort ghecauseert dat het onmogelijk is

⁽⁶⁹⁾ 1° Een plakkaat van 21 januari 1558 die vrijstelling van alle rechten, toll en accijnzen verleent vanwege Zijne Majesteit waarvan de zusters tot hertoe "paeselijck" genoten hebben; 2° een akte van 31 december 1671 verleend door burgemeester en schepenen waarin deze verklaren dat de zusters volgens hun regel in armoede leven zonder enig bezit, met aalmoezen van goeude lieden en met hun eigen handwerk en 3° een uittreksel uit de lijst van de bedragen van vrijstelling op wijnen, waaruit blijkt dat jaarlijks aan de zusters vrijstelling verleend wordt op vier stukken wijn, die wordt gebruikt voor de missen die in de kapel van het klooster vijf tot zes maal per dag worden gelezen. Aldus M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters, ...* p. 33-34 met verwijzing naar het archief van de jozefieten, *Vreemde documenten*, nr. 16.

⁽⁷⁰⁾ F-H. D'HOOP, *Inventaire des anciennes archives de Grammont, Geraardsbergen, 1880*, nr. 276: 1741, à Bruxelles, le 7me juillet.- Octroi accordé par Marie-Thérèse à la ville de Grammont, pour le terme de douze ans, à l'effet de pouvoir imposer, comme précédemment, le chevaux et charettes, et trouver ainsi des ressources pour l'entretien de la chaussée.

⁽⁷¹⁾ Archief paters jozefieten, *Vreemde documenten*, nr. 8.

⁽⁷²⁾ J. DE RO, *De Dorst van Geraard. De dranknijverheid in Geraardsbergen en deelgemeenten in historisch perspectief*, Geraardsbergen, 2005, p. 87 e.v..

⁽⁷³⁾ Archief paters jozefieten, *Vreemde documenten*, nr. 15. Het volledige relaas in de oorspronkelijke tekst is te vinden bij M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters, ...*, p. 37-39.

den selven langer te connen verdraegen sonder overgrootte incommoditeyt." Er is last van spelende kinderen die vernielingen aanbrengen: "ghelijck oock niet te min de petulantie van de kinderen soo verre gaet dat sij door hemlieden gelaese vensters soo menighvuldighe steenen door de wijmen zijn worpende in den voors. refter ende ter andere plaetsen dat het lestmael wijnich gheschollen heeft dat eene religieuse door eenen steen omtrent haer hoofd ter plaetsen niet doodt en is ghebleven." Hieruit blijkt ook dat de vensters afgesloten zijn met wijmen, dat zijn wilgentenen.

Hervormingspolitiek van Jozef II

In december 1780 overlijdt keizerin Maria-Theresia. Zij wordt opgevolgd door haar zoon Jozef II die de bijnaam *keizer-koster* krijgt omwille van zijn bemoeizucht en zijn verlichte hervormingspolitiek. Op 17 maart 1783 verschijnt een edict van de keizer die grote opschudding verwekt in onze streken, hij schaft 163 kloosters af. De keizer vindt dat de contemplatieve orden nutteloos werk verrichten en wil dat de priesters ander menslievend werk doen. Omdat de penitenten ook meisjesonderdicht verzorgen, wordt hun klooster niet gesloten. Dit blijkt volgens M. Van Kerckhoven uit een verslag van 6 augustus 1783 van de magistraat van Geraardsbergen. Wanneer de penitenten precies met onderricht zijn gestart, is niet bekend. Volgens voornoemd verslag verblijven er in het klooster 17 koorzusters en novicen en 3 lekenzusters. Verder zijn er vier zusters die les geven in de zomer en zes in de winter. Gemiddeld zijn er 30 à 35 kostgangers en in de winter zelfs 50. Dat jaar telt men 25 leerlingen, slechts vijf komen er uit de stad. Zij betalen jaarlijks 100 gulden, 6 gulden voor het beddengoed⁽⁷⁴⁾.

In 1792 worden de Oostenrijkse Nederlanden door Frankrijk ingenomen,

en na een korte Oostenrijkse herovering, in 1795 geannexeerd. Daarmee komt een einde aan het ancien régime. Het graafschap Vlaanderen wordt in twee departementen verdeeld, respectievelijk dat van de Leie en dat van de Schelde. Geraardsbergen valt onder het bestuur van het Scheludedepartement.

De eerste volkstelling

Al op 31 augustus 1794 (14 fructidor jaar II) eisen de nieuwe machthebbers een oorlogsbelasting van 392.090 gulden van de religieuze gemeenschappen in de stad. Samen met de benedictinessen ontsnappen de penitenten aan deze taxatie omdat beiden buiten hun klooster geen eigendommen bezitten. Op 10 december (20 frimaire jaar III) bezoekt Jean Baptiste Roelandt, griffier in opdracht van de "*commune van de lande van Aalst*" het penitentenklooster om een inventaris op te stellen van het zilverwerk dat zich in de kerkschat van het convent bevindt. Het gaat om "*eenen silveren kelk, eene silvere remonstrantie, eene silvere ciborie, eene silveren wierookvat, item een silveren schotel met twee silvere ampullen*"⁽⁷⁵⁾. Een decreet van 14 oktober 1795 (22 vendémiaire jaar IV) verplicht alle kloostergemeenschappen om een staat van goed van hun roerende en onroerende bezittingen op te maken en op te sturen naar de centrale overheid. Zo zijn in het archief van de Raad van Vlaanderen⁽⁷⁶⁾ tal van staten van goed terug te vinden van penitentenkloosters in Vlaanderen. Dit geldt volgens M. Van Kerckhoven ook voor het Geraardsbergse convent, doch hiervan is niets in de inventaris terug te vinden⁽⁷⁷⁾. Wanneer op 22 september 1796 (1 vendémiaire jaar V) de eerste volkstelling in de stad plaatsvindt, krijgen we voor het eerst een beeld van de grootte en de samenstelling van deze kloostergemeenschap. In het convent wonen 47 personen van

het vrouwelijke geslacht. De religieuze gemeenschap bestaat uit moederoverste Ferdinande Willick, samen met 19 religieuzen, 4 zusters en 1 novice. Willick verblijft met (vermoedelijk) haar zuster Bonaventure de langste tijd in het klooster. We mogen spreken van een jonge gemeenschap, want 11 van de 20 penitenten zijn dertigers. Het afgelopen decennium - een moeilijke periode voor de zusters wegens de hervormingspolitiek van keizer Jozef II - zijn 8 nieuwe religieuzen ingetreden. In het pensioonaat verblijven 18 pensionarissen en 2 "jonge meisjes" tussen 12 en 22 jaar. Zij zijn allen pas in 1795 of in het jaar van de telling opgenomen, wat doet vermoeden dat de penitenten een tijd daarvoor geen kostschool meer hadden. Een internaat kan helpen om de financiële draagkracht van de kloostergemeenschap te versterken in deze barre tijden. Anderzijds dienen de binnenruimten van het convent te worden aangepast voor extra slaappleatsen, wat supplementaire investeringen veronderstelt. Het dienstpersoneel ten slotte bestaat uit twee dienstmeiden. Over de aanwezigheid van franciscanen, die de Paterij betrekken, vinden we niets terug in de volkstelling. De laatste biechtvader is pater Pius De Mey die van 1793 tot 1796 in de Paterij woont en bijgestaan wordt door pater Gratiaan D'Havée. Laatstgenoemde overlijdt er op 31 maart 1796 (11 germinal jaar IV). Wellicht heeft de moeilijke politieke situatie De Mey er toe aangezet voortijdig het klooster te verlaten⁽⁷⁸⁾.

Het klooster wordt afgeschaft

Op 21 september 1796 (5 vendémiaire jaar IV) deelt de administratie van het Scheludedepartement het nieuws mee dat alle kloosters afgeschaft zijn. Er wordt een commissaris benoemd om een inventaris van de bezittingen en van het personeel te maken. Twee leden van de administratie, Emma-

⁽⁷⁴⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters, ...*, p. 46.

⁽⁷⁵⁾ RABW (Rijksarchief Beveren-Waas), MGA (Modern Gemeentelijk Archief) Ger, nr. 1855.

⁽⁷⁶⁾ Dit archief bevindt zich in het Rijksarchief te Gent.

⁽⁷⁷⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters, ...*, p. 51, noot 1.

⁽⁷⁸⁾ RAC, *Scheludedepartement*, nr. 6091; P. DE MEYER, *Minderbroeders, ...*, p. 230.

nuel Spitaels ⁽⁷⁹⁾ en Adrien Fievez stellen Jacques Adrien Wicheler aan als commissaris voor de penitenten en benedictinessen. Zij vergezellen hem ook bij de penitenten, waar Wicheler de kloostergemeenschap voor hem laat verschijnen. Hij maakt zijn bevoegdheid bekend en maakt vervolgens een staat van het personeel op. Elke zuster moet haar naam, leeftijd en datum van professie meedelen. Daarna maakt hij een inventa-

ris van alles wat er in de kerk en de sacristie te vinden is. Tenslotte legt hij nog een lijst aan van de eigendom, titels en renten ⁽⁸⁰⁾. Op 23 oktober 1796 (2 brumaire jaar V) wordt het proces-verbaal, samen met dat van alle kloostergemeenschappen van de stad, naar de administratie van het Schelvedepartement verstuurd. Als pensioen geeft men aan de koorzusters een kapitaal van 10.000 frank in bons of *assignaten*. De lekenzusters

krijgen 3.334 frank. Deze bons dienen om kloostergoederen te kopen. Ten laatste twintig dagen na ontvangst dienen de zusters hun kloosterkleed af te leggen en hun klooster te verlaten. Het is uiteindelijk enkele dagen na nieuwjaar 1797 dat de laatste penitenten hun klooster moeten verlaten.

Op 10 januari 1797 (21 nivôse jaar V) wordt bevel gegeven om de altaren, orgels, beelden, schilderijen en meu-

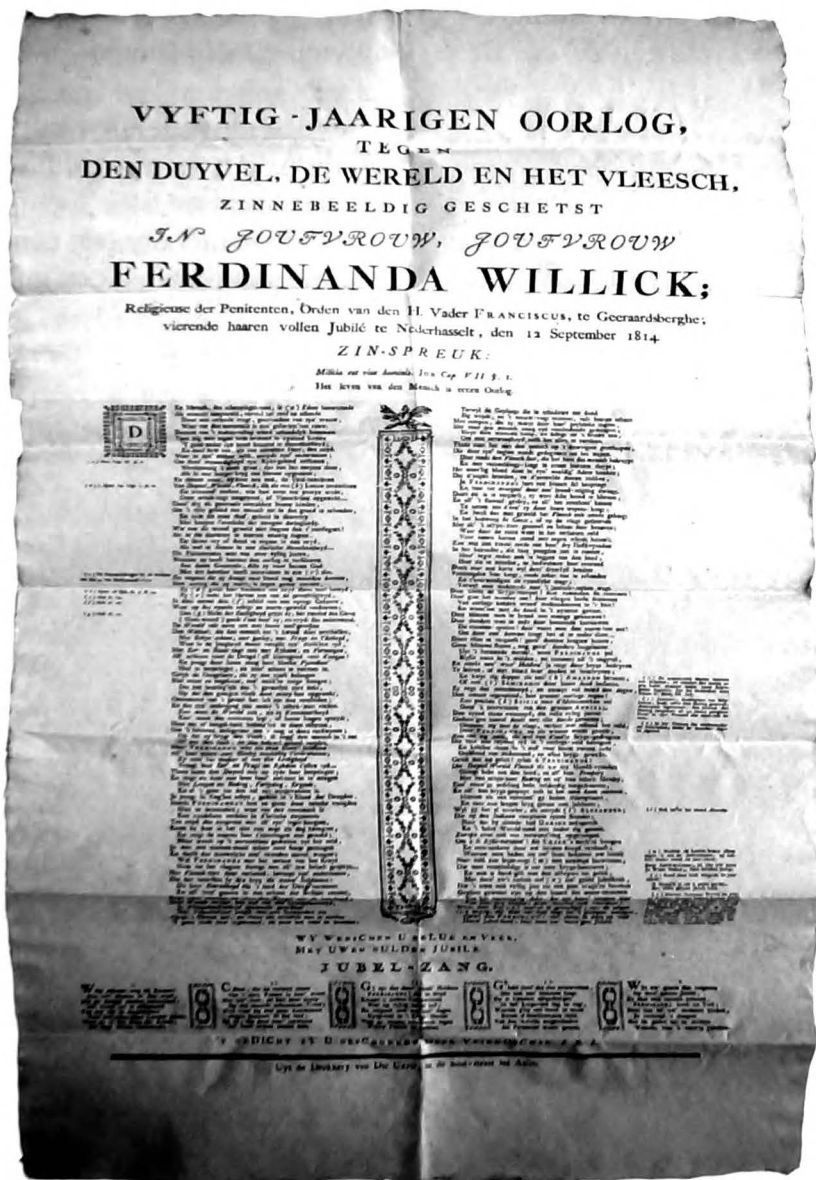
Tabel 4: lijst met de bewoners van het penitentenklooster volgens de volkstelling van 17 juli 1796 (29 messidor jaar IV)

aantal	naam	hoedanigheid	leeftijd	jaar van intrede	aantal jaren verblijf
1	Ferdinande Willick	overste	63	1752	44
2	Bonaventure Willick	kloosterzuster	65	1752	44
3	Angelinne Aelbrecht	kloosterzuster	61	1753	43
4	Aldegonde Braeckman	kloosterzuster	62	1755	41
5	Ludovice t' Kint	kloosterzuster	57	1760	36
6	Dorothe Adriaensen	kloosterzuster	53	1759	37
7	Seraphinne Dero	kloosterzuster	50	1768	28
8	Agnes Van Den borre	kloosterzuster	48	1768	28
9	Archangelinne D'ooge	kloosterzuster	38	1779	17
10	Marie Therese Bettessone	kloosterzuster	39	1780	16
11	Françoise Fisco	kloosterzuster	38	1781	15
12	Joseph Bauwens	kloosterzuster	38	1782	14
13	Antoinette t' Soeck	kloosterzuster	42	1788	8
14	Scholasticq De Crick	kloosterzuster	32	?	?
15	Ursule Van Der Cammen	kloosterzuster	32	1789	7
16	Constance Fisco	kloosterzuster	35	1789	7
17	Victoire Van Der Snickt	kloosterzuster	34	1790	6
18	Cecile Devroe	kloosterzuster	31	1790	6
19	Felicité Weijtack	kloosterzuster	31	1791	5
20	Barbarinne De Curte	kloosterzuster	31	1793	3
21	Benedicte De blander	novice	22	1793	3
22	Florentinne Bataille	kloosterzuster	51	1760	36
23	Petronille Verdonckt	kloosterzuster	51	1767	29
24	Marthe Van Der Plasschen	kloosterzuster	36	1789	7
25	Isabelle Van Der Plasschen	kloosterzuster	31	1789	7
26	Joanne Catharine Temmerman	dienstmeid	18	1795	1
27	Marie Martens	dienstmeid	50	?	?
28	Charlotte Duwasieres	jong meisje	22	1795	1
29	Amelie Bossut	jong meisje	22	1796	-
30	Marie Therese Maes	pensionaris	19	1795	1
31	Marie Pauwels	pensionaris	13	1795	1
32	Sophie Durring	pensionaris	18	1795	1
33	Marie Therese D'hooge	pensionaris	19	1795	1

⁽⁷⁹⁾ François Guillaume Emmanuel Spitaels (1763-1832), zoon van Jean Baptiste en van Jeanne Vranckx, linnenhandelaar, voorzitter van de municipaliteit van Geraardsbergen in 1796-1799 en nadien politiecommissaris tot zijn overlijden in het Kasteel van Viane in 1832.

⁽⁸⁰⁾ M. Van Kerckhoven verwijst hiervoor naar RAG, *Staat van goederen, Raad van Vlaanderen, papieren van de afgeschafte kloosters*. Na raadpleging ter plaatse, blijkt dat het klooster uit Geraardsbergen niet in de inventaris is opgenomen.

34	Marie Soetens	pensionaris	16	1795	1
35	Marie Fisco	pensionaris	13	1795	1
36	Colette Boes	pensionaris	13	1795	1
37	Therese Smet	pensionaris	13	1795	1
38	Colette De man	pensionaris	15	1795	1
39	Joanne Braet	pensionaris	21	1795	1
40	Joanne Heddebaut	pensionaris	12	1795	1
41	Marie Van Der Poorten	pensionaris	18	1795	1
42	Catharinne Van Weijnaerde	pensionaris	19	1796	-
43	Amelie Gevaert	pensionaris	13	1796	-
44	Marie De beck	pensionaris	13	1796	-
45	Joanne Van Der haegen	pensionaris	16	1796	-
46	Therese De bur	pensionaris	17	1795	1
47	Catharinne Van eesbeke	pensionaris	22	1796	-

"Vijftig-Jaarigen Oorlog tegen den Duyvel, de Wereld en het Vleesch" zinnebeeldig geschetst in jousvrouw jousvrouw FERDINANDA WILICK (...)" (Nederhasselt, 12 september 1814).

belen te verkopen in het afgeschafte klooster. Twee maand later worden de klokken neergehaald en ingeleverd. De kloosters van de penitenten en de franciscanen worden uiteindelijk niet als nationaal goed verkocht. Daarom doet de gewezen overste, Anna Marie Dhooge, een verzoek aan de administratie om de afschaffing van haar kloostergemeenschap ongedaan te maken. Een verzoek dat echter niet wordt ingewilligd.

Over de penitenten die in 1797 uit hun klooster zijn verdreven, is nadien niets meer bekend⁽⁸¹⁾. Alleen over Ferdinanda Willick komen we door een toevallige vondst van een gedrukte affiche nog iets te weten. Ter gelegenheid van de viering van haar gouden jubileum te Nederhasselt op 12 september 1814 is voor haar een korte jubelzang neergeschreven evenals een uitgebreid gedicht met als titel: "Vijftig-Jaarigen Oorlog tegen den Duyvel, de Wereld en het Vleesch", wat zo goed als een ode betekent aan haar jarenlange standvastige vroomheid⁽⁸²⁾.

Jan Coppens
jan@giesbaars.be

⁽⁸¹⁾ De Penitentenstraat, bekend als de Schoolstraat tijdens het ancien régime, wordt in de Franse Tijd gewijzigd tot rue Jean-Jacques en is pas in de 19de eeuw als straatnaam ingevoerd.

⁽⁸²⁾ SAGent (Stadsarchief), Fonds Napoleon De Pauw, nr. 4627; indien zij pas in 1814 haar gouden jubileum viert, dan zou Willick pas in 1764 ingetreden zijn, wat niet klopt met het jaartal, opgegeven bij de volkstelling.